

הרב צבי אורטנר
מח"ס מחשבת הצבי

דין קריעת שתי וערב בכבוד המחוייבת לכתחילה מעיקר הדין

הכבוד¹ הינו מהאברים שיש בהם ריבוי², ולכך לא מהני בהו מליחה רגילה כשאר

1 כתב הרד"ק בספר השורשים (ערך כבד) שלשון כבד הינו מלשון כובד וכבד, שהוא האבר הכבד והחשוב שבגוף, וכמבואר בגמרא (מו). הינו מהאברים שהנשמה תלויה בהם, וראה בספר טמוני חול (עמ' 138) שהביא מדברי החוקרים, שידוע להם כיום על למעלה מחמש מאות תפקידים מרכזיים שהכבד מבצע בכמה וכמה מערכות בגוף.

איתא בחולין (קט): 'אמרה ליה ילתא לרב נחמן, מכדי כל דאסר לן רחמנא שרא לן כווחיה, אסר לן דמא שרא לן כבדא, נדה - דם טוהר, חלב בהמה - חלב חיה, חזיר - מוחא דשיבוטא, גירותא - לישנא דכוורא, אשת איש - גרושה בחיי בעלה, אשת אח - יבמה, כותיה - יפת תאר, בעינן למיכל בשרא בחלבא, אמר להו רב נחמן לטבחי זויקו לה כחלי'. ופרש"י (ד"ה הכבד) 'כולו דם קרוש הוא, וטעם דם יש לו, ומקו"ד בכבורות (נה). 'כבדא, זכרותא דדמא, כדא"ר יצחק כבד שנימות, מטמא בריבועית, ופירש"י (שם) 'עיקר הדם הוא כבד', ופשוט שכוונת הדברים שתחילת יצירת הכבד בבריאת האדם, או במעני אמו הוא, מקרישת הדם שנעשה כעין בשר.

ומגלן פשיטותא דילתא, דהכבד אף שכולו דם הינו אכן מותר, ראה מש"כ בערוך השלחן (ריש סי' עג) 'דלמדנו זה מכל הקרבנות הנאכלין לכהנים, דכתיב בפרשת קרח, 'זה יהי' לך מקדש הקדשים מן האש, כל קרבנם לכל מנחתם ולכל חטאתם ולכל אשמים וגו', לך הוא ולבניך', וביאורו מה שישאר מן האישים העולה למזבח, והיינו החלב והכליות ויותרת הכבד תאכלום, והרי הכבד הוא גם כן מהנשאר מהאש, שהרי לא הקריבו רק יותרת הכבד. ועוד כתיב (שם) 'אך בכור שור וגו' את דמם תזרוק וגו' ובשרם יהי' לך', והרי גם כבד הוא בכלל בשר כמבואר בש"ס (נדרים נד:), ועוד דבחסאת העוף שנינו (בפ"ו דובחיים) דאין למזבח אלא דמה, והשאר נאכל לכהנים, וא"כ אכלו גם הכבד עכ"ל.

וטעם היתר אכילתו ביאר הלבוש (ריש סי' עג), דלא אסרה תורה אלא דם הנשפך כמים, שנאמר 'לא תאכלנו, על הארץ תשפכנו כמים', אבל הכבד קרוש ועומד בגופה של בהמה, ואינו נשפך כמים. ודבריו הובאו בכל האחרונים, ובוה נבין היטב את דברי הגמ' מנחות (הנ"ל) דכשנימוח הכבד הינו חוזר ומטמא כשאר דמא בעלמא.

[אך ראה מש"כ בשו"ת דברי משה (ההלברשטאם) ח"א סי' מד] 'ראה זה מצאתי בזה עוד דרשה שכתב בה אחד הקדמונים, ה"ה רבינו בחיי ז"ל (פרשת ראה עה"פ רק חזק לבלתי אכול הדם) וז"ל 'או יאמר רק חזק, לפי שהדם מחזק גוף האוכל, הוצרך לומר כנגד זה, שהוא יתן לו חזק אם לא יאכלנו, ובא לשון רק למעט הכבד שכלו דם' עכ"ל. ומבואר דדרשונין על ממייעוטא דלשון רק וכנ"ל, ופלא בעיני שלא מצאתי מי שהביא או העיר בדבריו אלו שזה חידוש גדול דאיכא בזה דרשה מפורשת, ומשמע מלשון דמקורו בחז"ל, אך לע"ע לא ידענא מקומ' עכ"ל.

ולענ"ד אין מבואר בדברי הרבינו בחיי ד"ק' הוי דרשה מיוחדת לענין הכבד, אלא ללמד שישנו תחליף מסוים לחסר בדם המחזק את גוף האוכלו, ותו הא דאנו יודעים כיום שהכוונה לכבד, הינו מחמת טעמו של הלבוש, ודו"ק שאין בדבריהם מחלוקת, ודלא כמש"כ שם הגר"מ ז"ל, וכן ראיתי עוד ממלקטי זמנינו לתלות במחלוקת זו כו"כ דינים בדיני הכבד.

וראיה לדברי דאי משום הך ילפותא ילפינן היתר כבד, מדוע אם נימוח הכבד חוזר ונאסר, כמבואר בדברי הגמ' מנחות הנ"ל, דבשלמא לדברי הלבוש הרי כל היתרו כשאנו נשפך על הארץ, ואילו כשנימוח הינו חוזר ונשפך].

ודע שעל יסוד זה שהכבד כולו דם, חידש המהר"ם שיף (סו"פ כל הבשר) חידוש נפלא, והוא דקיי"ל בסי' פז (סעי' ו) דדם אין בו משום איסור בשר בחלב, א"כ תו י"ל דגם כבד המתבשל עם חלב לא יאסר משום בשר וחלב, כיון שהינו דם אלא שהתירתו תורה, עכ"ד המהר"ם שיף.

ולענ"ד יש בחידושו כדי ליישב את קושייתו של הגרע"א על דברי המחבר בדם בחלב (שם), דלמאי נ"מ אם יש בו משום בשר בחלב, הלא בלא"ה אסור לאוכלו משום דם, וכעין האריכות בדברי הפוסקים קודם לכן לענין בשר בהמה טמאה, ולדבריו יונח דנ"מ בזה לענין כבד שהינו דם ושרי לאכלו, וגם יש לו פטור מדין בשר בחלב משום דהוה דם.

והנה האחרונים הביאו מדברי הירושלמי פרק י' דתרומות (הל' ו) 'בעי ליה ר' ירמיה, כבדא ששלקו בחלבא, אי שריא או לא', ע"כ, ומשמע לכאורה שזהו ממש ספיקתו של הירושלמי, אבל ראה בחי' חתם סופר (חולין קי) כתב שזו פשיטא ליה דגדי הוא, ובודאי יוצא ידי חובתו בפסת כזית של כבד דבשר הוא, דבודאי המבשל כבד בחלב לוקה משום בישול בשר בחלב, והאוכל החלב לוקה משום אכילה, רק שאלת הירושלמי באוכל כבד הוא דלמא לא בולע מהחלב, דהיות שטרוד למיפלט דם אינו בולע חלב, או דלמא שמה בלע החלב. והוא כעין סברת הגמ' אצילנו דדבר שטרוד למיפלט דם, לא בלע שמנונית, וכמו שמבאר הר"ן, ויבואר בדברינו לקמן, עכ"ל. והנה הפלתי (סי' עג) מביא דברי הירושלמי, ומבאר, שכוונתם אי טרוד לפלוט דם לא מקבל שמנונית, וכסברת החת"ס הנ"ל, ואילו בחוות דעת (סי' עג ביאורים ס"ק ז) כתב, שדוקא

לענין חלב מיבעיא ליה, כיון דכבד כולו דם, כמבואר בגמ' דדם שריא רחמנא בכבד. ולהלכה אף הפרמ"ג שהביא דברי המהר"ם שיף בפתיחה לבשר בחלב, כתב, שאף הוא לא כתבו אלא לסברא בעלמא ולסינופא, וכך הביאו בפתחי תשובה (סי' פו סק"ה), וראה בשו"ת בית יצחק שיצא קצפו על חידושו זה של המהר"ם שיף ודחה את דברי הפרמ"ג וס"ל שאין אף לצרף חידושו זה לדינא כלל.

2 שם (דף קי.) 'אמר ליה אביי לרב ספרא, כי סלקת להתם, בעי מינייהו, כבדא, מה אתון ביה, כי סליק, אשכחיה לרב זריקא, אמר ליה, אנא שלקי ליה לרבי אמי ואכל, כי אתא לגביה אמר ליה למיסר נפשה לא קא מיבעיא לי, כי קמבעיא לי למיסר חבירתה, מ"ש למיסר נפשה דלא מיבעיא לך, דתנן אינה נאסרת, למיסר חבירתה נמי לא תבעי לך, דתנן הכבד אוסרת ואינה נאסרת, מפני שהיא פולטת ואינה בולעת, אמר ליה, דילמא התם בכבדא דאיסורא ומשום שמנוניתא, משום דמא מאי, כי הדר סליק, אשכחיה לרבי זריקא, אמר ליה האי נמי לא תבעי לך, דאנא וינאי בריה דרבי אמי איקלען לבי יהודה בריה דרבי שמעון בן פי וקריבו לן קניא בקופיה ואכלנא, מתקיף לה רב אשי, ואיתימא רבי שמואל מזורקיניא, ודלמא פי קנה חוץ לקדרה הוה, אי נמי מיחלט הוה חליט ליה מעיקרא, כי הא דרב הונא חלטי ליה בחלא, ורב נחמן חלטי ליה ברותחין, וסבר רב פפא קמיה דרבא למימר, חלא אסיר, אמר ליה אי חלא אסיר איהו נמי אסיר, כי היכי דפליט הדר בלע, רב בר שבא איקלע לבי רב נחמן, אייתו ליה כבדא שלימא ולא אכל, אמרו ליה בר בי רב דלגיו לא אכיל ומנו רב בר שבא, אמר להו רב נחמן גאמו לשבא, כתנאי, רבי אליעזר אומר הכבד אוסרת ואינה נאסרת מפני שפולטת ואינה בולעת, רבי ישמעאל בנו של רבי יוחנן בן ברוקא אומר מתובלת אוסרת ונאסרת, שלוקה אוסרת ונאסרת.

ולכל המבין בהלכות מליחה נתחדש כאן יסוד נפלא, דאמרינן דהכבד אינו בולע, משום שהוא טרוד לפלוט, ואף שלעולם לא אמרינן כן בכישול כי אם בצליה או מליחה, כיון שלכאורה מה יועיל לנו שהחתיכה טרודה לפלוט, כיון שבשעה שינוח מפליטתו ויחזור ויבלע, מ"מ כאן בכבד שהינו מרובה בדמים אמרינן שהינו פולט כל הזמן ואינו בולע. [וחידושו נוסף נתבאר למעיין בדברי רש"י (ד"ה ומשום שמנונית) דאף כשנתבשל עם בשר טריפה והבשר פולט שמנונית טריפה, אמרינן דטריד למפלט ולא בלע, וזאת למרות דברך כלל לא אמרינן טריד למפלט לגבי שמנונית כי אם לגבי דם, ואכן הר"ן חלק על חידושו זה, וכדבריו קיי"ל ראה ש"ך (סוס"ק ט).]

אך כבדי ציון לכך יהיו דברי הרשב"א בחולין (ח:) בדברי הגמ', דאף למ"ד בית השחיטה רותח, אפ"ל שלא נאסרה הבהמה מבליעות הסכין של עכו"ם כיון דטרידא לפלוט לא בלעה, והקשה הרשב"א הלא קיי"ל דטריד למפלט מועיל רק לגבי דם ולא לגבי שמנונית, ותירץ דשאני ביה"ש שיש בו ריבוי דם, עכ"ד. [ואולי כיון דאנן קיי"ל דביה"ש צונן הוא (עיין סי' י), אין לנו מקור לדיון זה, ולכן מחמירינן כהר"ן, דאף בריבוי דם לא מועלת הפליטה כי אם לגבי דם, ודו"ק]. מ"מ חלקו התנאים בכבד שלוק, כדפרש"י שם (ד"ה שלוקה) 'הרבה מאד', וכו"ה נאסרת לפי שאחר שגמרה פליטתה, חוזרת ובלועת, דהיינו דס"ל דאה"נ שעקב ריבוי הדם בכבד הינו פולט תמיד, מ"מ לאחר שנתבשל הרבה שוב אינו פולט יותר וכן בולע, וראה גם חו"ד (ביאורים ח) עוד מהלך בזה.

ברם אי קיי"ל להלכה כדברי הסובר דאינה נאסרת, נחלקו הראשונים כמבואר בדברי הב"י בסי' עג, והיוצא מדבריו דרוב הראשונים ס"ל כן להלכה, מלבד דברי הרמב"ם ואולי גם הר"ף, דס"ל דדבר זה תליא בפלוגת התנאים במתני' דתורמות, וסוגיא דידן אולה כדברי ר' יוחנן בן נורי דהתם, ואילו אנן קיי"ל כרבנן דהתם, ואלו הם ב' הדעות שהביא המחבר בסעי' א בראשונה סתם כדעת המקילים, וחזר והביא את דברי הרמב"ם כ"ש מי שאוסר'.

אך חששו הראשונים לכתחילה להתיר לבשל את הכבד לבדה, ראה בב"י בשם הגה"מ דחיישינן משום הקדירה שנאסרת, ועיין בדרכי משה שדן, ברוצה לאסור הקדירה מה דינו. ועוד האריך הב"י בדברי הראשונים, ודבריו לכלול זאת בגזירת הגאונים בחליטת הכבד. אבל למעשה אסר הרמ"א (שם) בדיעבד, ולא מטעמא דהרמב"ם, אלא משום שאין אנו בקיאיין בין שלוק ומבושל, וכמבואר בשערי דורא, תורת חטאת ובש"ך (סק"ט), וכביאורו של הפרמ"ג דלא הוי ספק ספקא, כיון דהוי ספק חסרון ידיעה.

ובדבריהם מבואר דאף כד עבדינן שתי וערב ומליחה כדינו, חיישינן דנשאר עדיין דם שיש בו כדי לאסור בשליקה אח"כ, אבל אילו צלינן הכבד בשתי וערב לא חיישינן להאי חששא, וכן הוא המנהג כמבואר שם ברמ"א. ונתחדש כאן חידוש נפלא דצלי מועיל להוצאת דם טפי ממליחה, שביסוד הדברים לא מצינו לכאורה דצליה מועלת טפי ממליחה, אלא דצליה יש לה מעלה שדינה כבשרא באומצא דשרי על ידי הדחה, כיון דמה שפירש פירש, ומה שנשאר הינו דם שלא פירש דשרי.

ברם, לאחר העיון נראה, דהנה המעיין בדברי הראשונים במקור דין צליה המועיל לגבי דם שבבשר, [הוב"ד ביתה יוסף בריש סי' ען] יראה שאין כלל מקור בש"ס לצליה שתועיל לבדה, אלא להיפך אלו הסוברים שצליה מועלת בלא מליחה והדחה, צריכים ליישב דברי כמה וכמה גמרות דנראה שלא כדבריהם, וע"כ חזינו מהכא דסברא פשוטה היתה להם שאם מליחה מועלת, בודאי שגם שצליה תועיל, וע"כ משום שכל הצליה הינו חזק יותר מכל המליחה.

ובס"ד מצאתי סיוע רבתי מדברי התוס' פסחים (עד. ד"ה האי מוליינתא) וז"ל 'ולר"ת נראה, דלצלי לא בעי מליחה כלל, דלא מבעיא כשנצלה הבשר יפה ונפלט כל הדם דשרי, דיותר מפליט ע"י האש מע"י המלח, שמעשים שבכל יום שמבשלים כבד אחר צלייתו, אע"פ שמחמירים לבשלו אחר מליחתו, וכו'. וראה גם כעין זה בדברי הרא"ש (פרק גיד הנשה סי' ז).

הרי לנו מפורש יוצא, שאכן כאן מקורם של דברים, ושל מציאות זו שצליה מועילה יותר ממליחה. וראה את דברי

בשר³, ומעיקר ההלכה נתבאר להדיא באריכות בהערה דכדי לבשל את הכבד בעינן

הש"ך סי' עו (סק"ט) 'טובא אשכתן כה"ג, מה שיוצא על ידי צליה, ולא על ידי מליחה, כגון בשר ששהה ג' ימים בלא מליחה וכו', ובשר שנשרה מעל"ע לדעת המחבר, ודבריו צ"ע דיסוד היתר בשר ששהה ג' ימים בצליה הינו משום דם שלא פירש, ונשאר רק בשר שנשרה, והרי חלק הרמ"א למעשה על דברי המחבר, ואמאי לא הביא את דברי התוס' דמסוגיא דכבדא מוכח כוחו של צליה מהו.

[אך בדעת הט"ז נראה שם חדא דלמד בדברי הרמב"ם שאסר משום שאין אנו בקיאיין, וגם שלמד בדברי הרמ"א דאסר משום דחשש לדברי הרמב"ם, וראה מה שדנו האחרונים בדבריו, הפרמ"ג וכו"ה ג (סק"ט) באה"ט (סוף סק"ו) ויד יהודא (פיה"א סק"ג)].

ומאי דלא חיישינן בכבד לדין הנפסק בסי' סט (סעי' יא) דהתיכה הבלועה בדמה ונתבשלה אף בס' אסורה, עיין בפרי"ג (משב"ז סק"ח) ב' טעמים, או משום דדם הכבד הינו מדרבנן כמו שיתבאר, או משום דכיון שכולו דם לא שייך הטעמים הנזכרים שם, עיי"ש.

3 ובפירוש האיבעיא אי הכבד אוסרת או לא נחלקו הראשונים, והא לך לשון התוס' (שם ד"ה כבדא מה אתון ביה) 'אומר ר"ת, דכולה הך שמעתא איירי בכבד שלא נמלח, דאי בתר מליחה ושהייה במלח פשיטא דשרי לבשלה בהדי בשר, שעל ידי מליחה יצא כל הדם, שכך נוהגין העולם לבשל אחר צליה, והוא הדין דשרי אחר מליחה, דשיעור מליחה פי' בה"ג יהוי כשיעור צליה, משום דמליח הרי הוא כרותח דצלי, ופולט על ידי מליחה כמו שפולט על ידי צליה, אבל בלא מליחה מיבעיא ליה אי שרי לבשל עם בשר, דשמא דם הכבד אע"פ שפירש מותר, אע"פ שדם שאר האברים שפירש אסור כדאמרינן בפ' קמא דכריתות (דף ד:): חד לדם האברים, ולכך אמרינן לקמן (דף ק"ג). דאין מולחין בשר אלא בכלי מנוקב, דם הכבד שמא שרי דהא כל הכבד דם הוא ושרייה רחמנא כדאמר לעיל (דף ק"ט): שרא לן כבדא, ונראה דמדאורייתא פשיטא ליה דדם הכבד מותר, אף על שפירש, משום דכולו דם הוא כדפירשתי, מדלא חשיב פרק דם שחיטה (כריתות דף כא:): דם הכבד, דתני דם הטחול ודם הלב ודם הכליות ודם האברים הרי אלו בלא תעשה, אלא מדרבנן מבעיא ליה, ואפילו נאסור מדרבנן דם היוצא ממנו על ידי מליחה לפי שהוא בעין גזירה אטו שאר דם, כי היכי דגורין בדם מהלכי שתי, דאמרינן (שם) שבין השיניים מוצצו, שעל הכבד גוררו, מ"מ מיבעיא ליה בבשול, לפי שאינו ניכר הדם כלל, ולכך יהא מותר, ולא נגזור בשול כבד אטו בשול בשר אחר בלא מליחה.

ועוד יש לומר בע"א דבלא מליחה פשיטא דאסור, ועל ידי מליחה הוא דמבעיא ליה, כיון שיש בכבד רוב דם שמא אינו יוצא כולו על ידי מליחה, או שמא יוצא.

ומיהו קשה קצת דקאמר בסמוך למיסר חבירתה נמי לא תבעי לך, דתנן הכבד אוסרת, הא איכא לאוקמי בשלא נמלחה, ולפירוש רבינו תם ניחא, וי"ל דמשמע ליה דמיירי אחר מליחה, כמו שדרך לבשל בשר, ולקמן (דף ק"א). גבי בר שבא דאיתו לקמיה כבדא שליכא ולא אכל, לפירוש ר"ת צריך לומר דידוע היה שלא נמלחה הכבד, והא נמי דפשיט מההוא דקריבי קניא בקופיה יודע היה שלא נמלחה הכבד, אף על פי שצ"ל כי הריאה והלב שהיו עם הכבד נמלחו, ואין לתמוה על זה דכמה דברים היו עושיין כדי להראות הלכה לתלמידים, אי נמי, כל שלשתן נמלחו, אלא דלכבד לא מהניא מליחה אלא בקריעת שתי וערב וחתוכיה לתחת כדקאמר בסמוך, ולקמן (שם) נמי דקאמר אבל לטחול שומנא בעלמא הוא, ומייתי מדשמואל דעבדי ליה תבשילא דטחלי ביומא דהקזח, היו יודעים דבלא מליחה היו עושיין לו, דבמליחה כבדא נמי שרי, א"נ התם קאי אקריעה שתי וערב, הני מילי כבדא אבל טחלא לא בעי קריעה כי הא דשמואל כו', ויודעין היו דמטחול שלם עבדי ליה, ורב אלפס כתב שמנהג בכל ישראל שלא לבשל כבד אפילו אחר מליחה בלא צליה עכ"ל התוס'.

[אגב בבירור שיטת רש"י יש לי הרהורי דברים בזה, ודיוקים לכאורה שלא כדברי הראשונים בו, וראה ב"ח שם, ושמתתי למצוא שדן בזה בשו"ת דברי חיים (ח"ב יו"ד סי' מט) והנני מעתיק את לשונו שם 'ונהג מדברי רש"י ז"ל נראה לכאורה שס"ל כדברי ר"ת, דז"ל שם (בד"ה ומשום שמנוניתא), 'דמא דנפיק מינה דכשירה מבעי לי, אי אסיר אחרניא או לא, למימר דמא דהיתרא הוא, שהרי עיקרה דם, וכ"ז שלא פירש פשיטא לי דמותו, וכי פירש מבעי לי מאי עכ"ל, אלמא דמסופק אם הוא דם היתר, והראש יוסף ז"ל מאריך בזה, אבל הלא הרא"ש ז"ל שם כתב בשם רש"י דס"ל כשית העו"ל דהאבעי הוא לאחר מליחה, והפר"ח ז"ל בס"י עג דחה דבריו, ובאמת לא בנקל לדחות קדמון כהרא"ש ז"ל בדברים בעלמא אמרתי מסתמא הוה ליה להרא"ש ז"ל איזה קונטרס בשם רש"י שכתב כן בשמו, אולם גם מהרש"ל ביש"ש כתב ג"כ בשם רש"י ז"ל דס"ל כהעו"ל, וידוע לכל אשר לרש"ל היה אותן הקונטרסים של רש"י אשר לפנינו עכ"ל, וראה שם שכדי ליישב את דברי הרא"ש הינו מאריך ומפלפל.]

עכ"פ חזינן ב' מהלכים עיקריים וקיצוניים זה מזה, הראשון הינו שיטת ר"ת דיתכן דלא בעינן מליחה כלל, והשני שיטת העוד י"ל דיתכן דמליחה לא תועיל כלל.

וראה בדברי הר"ן למהלכו השני בדברי רש"י מהלך שלישי ומשולב, דהאיבעיא היתה או שא"צ מליחה, או שהמליחה אינה מועלת כלום, דזה פשיטא ליה להש"ס דמליחה אינה מעלה ומוריד לגבי כבד.

ובאמת המעיין היטב בדברי התוס' יראה, שבחד מתירוציו בהמשך דבריו אף הוא ס"ל דלר"ת האיבעיא היתה אי דם הכבד אוסר או לא, מ"מ על הצד דאוסר לא די במליחה גרידא כי אם בקריעת שתי וערב.

לחתוך את הכבד שתי וערב⁴, ולצלוחו לפני בישולו⁵, ואין לחלק בין כבד בהמה לכבד

4 ומניח חיתוכו למטה כמבואר בגמ' ושו"ע, ראה הערה הבאה. וכיון שקשה לבצע זאת במציאות, שמעתי מהגה"צ ר' חיים פסח הורוויץ שליט"א, שהמהדרין לחתוך שתי וערב חותכין הכבד לשתי חציין ממש, ודהיינו לכל עומקו, ודיו. ויש להוסיף על דבריו מהמבואר באגרת התשובה לרבנינו יונה, [חלק מדבריו הביא הב"י ראה להלן הערה 5 61], 'צריך להעמיק החתך עד הסמפונות', וכיון דלענ"ד אין בקיאות בזה כל כך, יש לחתוכו לכל עמקו לגמרי.

ואולי גם נועיל באופן זה שלא נצטרך לעשותו שתי וערב, דיל"ע אי בעינן לכך כשחותכו לכל עמקו, וראה בב"י (שם) שביאר בדעת הרמב"ם דחתיכה שתי וערב לאו דוקא, דה"ה דסגי בשתי בלא ערב או בערב בלא שתי, דבאי זה מהם יוצא כל דם שבסמפונות, אלא דבעי למימר שהחתך יהיה בכל האורך או בכל הרוחב, כעין חתך שתי וערב שהוא מעבר לעבר, שאם אין החתך בענין זה ישארו קצת סמפונות בלא חתך, ומפני כך סתם הדבר אם חתכה, ולא כתב אם חתכה שתי וערב, ולא הוצרך להזכיר שיהא החתך בכל האורך או בכל הרוחב, דכיון דא"צ לחתכה אלא מפני הדם שבסמפונות, ממילא משמע שצריך שיהיה ע"פ כל האורך או כל הרוחב, שאל"כ איכא למיחש שישארו קצת סמפונות, ומטעם זה לא הוצרך לכתוב שיהיה חיתוכיה לתחת, שמאחר שא"צ לנתחה אלא מפני דם שבסמפונות פשיטא שבעת חיתוכה יש החתך לצד מטה ער שיוזב הדם, שאל"כ מה הועיל בחיתוכו.

וכן ביאר הפר"ח, הו"ד בכה"ח (אות לו) בדעת המחבר, וראה מש"כ בזה אאמו"ר שליט"א בשו"ת יד נתן (ח"ב יו"ד סי' לב) להלכה.

5 רבה בר רב הונא אקלע לבי רבה בר רב נחמן, אייתי לקמיה תלת סאי טחאי, אמר להו מי הוה ידיעתו דאתינא, אמרו ליה מי עדיפת לן מינה, דכתיב וקראת לשבת עונג, אדהכי אשכח ההוא כבדא דהוה בה סמפונא דבלינא דמא, אמר להו אמאי עבדייתו הכי, אמרו ליה אלא היכי נעביד, אמר להו קרעו שתי וערב וחיתוכא לתחת, וה"מ כבדא אבל טחלא שומנא בעלמא הוא, כי הא דשמואל עבדי ליה תבשילא דטחלי ביומא דעביד מלתא. ונחלקו הראשונים טעמא דהאי חיתוכא מהו, ואם במליחה, צליה או חליטה.

וראה תוס' (ד"ה וחתיכה לתחת) 'לבשלו בקדרה אחר צלייתו או מליחתו איירי, דאי לאוכלו צלי למה לי חתוכה, דמה שפולט שריק ונופל, דמה שלא נפלט הוי דם האברים שלא פירש ושירי פ' דם שחיטה (כריתות דף כא), ואי משום דם סמפונות, הכבד צריך קריעה אף לצלי, דהוי בכרת אע"פ שלא פירש, א"כ בטחול נמי אי איכא סמפונות למה לא יצטרך קריעה, ועוד דסברא הוא, דאין בטחול סמפונות, וא"כ מה בא להשמיענו, אבל דטחלא לא, ובה"ג כתב האי מאן דמצלי כבדא בשלומיה צריך לחתוכיה, מ"ט דאזיל דמא ומכניס בסמפונות, והיכא דלא קריעה לקריעה לאחר בשולו וחותר ויצא דם הכנוס בסמפונות, ולא חיישינן שמא דם הסמפונות חזר ונבלע בכבד, דהא מסקינן כפיצד צולין (פסחים דף עד:) דכבולעו כן פולטו'.

הרי לנו שיטת התוס' דרק לענין מליחה או צליה כשמבשלו אח"כ בעינן קריעת שתי וערב משום ריבוי דם, [ודו"ק בסתימת התוס' למרות שהינו מהלך תמיד בנככי הסוגיא בב' מהלכיו, כאן סתם דבעי שתי וערב למליחה קודם צליה, דכמש"כ לעיל גם לדברי ר"ת יש צד לומר דבעינן קריעת שתי וערב, ודו"ק].

ושיטת הבה"ג וכן מבואר ברש"י דבעינן קריעת שתי וערב משום הסמפונות וממילא גם בצלי גרידא. [וכן היא שיטתם בכל הסמפונות כמבואר בדבריו בחולין (צג:) ובתוד"ה חתיכה בע"א שם, וראה סי' סה].

וראה בב"י גם מהלך שלישי בדעת הרמב"ם, דס"ל דכל הסוגיא אינה להלכה כי אם בשיטת ריבין, וע"כ הא דבעינן חיתוכיה שתי וערב הוא בחליטה בזמן שהיו בקיאיין.

עכ"פ לא נתבארה שום מעליותא לצלי על גבי מליחה שנאמר שא"צ שתי וערב, אלא שיטת התוס' היא דבצלי אין לחשוש להסמפונות מישב שייב האש, וריבוי הדם אם בא לאוכלו צלי הוי דם שלא פירש, אבל אם רוצה לבשלו אח"כ פשיטא לכו"ע דבעינן לחתכו שתי וערב.

וכחזיון הזה כתב הב"י בסעי' ג באריכות בדעת הטור, וכ"ד האיסור והיתר (בכלל טז דין ז) דבעינן קריעת שתי וערב בצולוהו ורוצה לבשלו, והעתיקו הדרכי משה (אות א), ובדין יג כתב האיסור והיתר דמנהג העולם לצלות הכבד בלא קריעת שתי וערב וחיתוך וניקוב כשאנו מבשלו אח"כ, והעתיקו הדרכי משה (אות ה).

ולהלכה חשש המחבר לשיטת הבה"ג, והצריך בסעי' ג קריעת שתי וערב אף לצלי גרידא, ואילו הרמ"א נראה לכאורה סותר משנתו מסעי' א דמוכח מדבריו דבעינן שתי וערב אף בצלי, ואילו בסעי' ג חלק על דברי המחבר וכתב שהמנהג שלא לחתוך שתי וערב בצלי. ולדברינו א"ש שמקו"ד הינם מדברי האיסור והיתר, ושם מבואר דלענין לבשלו אחר צליה בעינן שתי וערב, ואלו דבריו בסעי' א, ולענין לצלותו גרידא לא בעינן שתי וערב ואלו דבריו בסעי' ג.

ומכאן מוכן שמש"כ הט"ז בהקשותו קושיא זו בדברי הרמ"א דדוחק לפרש כן בדברי הרמ"א, מוכרע ממקור הדברים באיסור והיתר, ובדיוק לשון הרמ"א שהביא את הט"ז לומר שזה דוחק, ראה מנח"י (כלל כד אות יז), וראה להלן בהמשך (הערה 9) שנדון בתירוצו של הט"ז בזה.

והנה קול הברה נשמע דשאני כבדים דידן שהעופות גדלים צפופים לאלפיהם בלוליהם, וכיון שאין הם יכולים להלך ברגליהם די, וכל בשרם ואבריהם חלושים יותר מימי קדם, וע"כ הכבד גם הוא מלא פגימות ושריטות שמחמת חלישתו כל מכה מועילה בו להשאיר רושם, ודי בזה¹⁰. ולענ"ד אין בחילוק זה די כדי לשנות הלכה מפורשת, כנראה למבין.

עוד שמעתי לאמר כי ישנם מקומות שבהם נעשית נטילת הכבד ממקומו בצורה גסה יותר, וע"כ הינו מגיע לצליה כשהוא מרוסק לגמרי, ותו אינו צריך ולא מידי, ופשוט שדבר זה צריך בדיקה בכל בית שחיטה לגופו כדי לבא לאמיתות הדברים¹¹.

והנה רובם של הרבנים מצדדים בהיתר נוסף המבואר ברמ"א (סעי' א) דדי בנטילת המרה¹², אלא שזאת למודעי דבעינן עם נטילה זו גם נטילת חלק מהכבד, כמבואר במקוה"ד

עוף⁶, רק דבעוף שהכבד מחולק לשניים ראוי לחתכו שתי וערב בשני חלקיו⁷.

ברם, למעשה ברוב בתי השחיטה והאטלזים כיום אין חותכים את הכבד לשתי וערב כלל, והרבנים המכשירים כל אחד תירוצו בידו⁸. ואמרתי אפרוש את המפה, ואציג את כל הצדדים ששמעתי בזה, ואדון בס"ד את שיש להעיר בהם, וגם אציע את שהעלתי במצודתי בענין זה, [אך ודאי שלא יהיה בזה כי אם בכדי צירוף ולימוד זכות על המנהג, אבל עדיין מוטלת החובה לתקן בזה תקנה לכתחילה]. ובזה החלי בס"ד, ונתחיל מן הקל שבהם אל הכב"ד.

ראשית יש לידע דכבד של בהמה קיל טפי בנידו"ד, כיון שמשום גודלו וכן משום החלב שיש לנקר מאצלו, הינו כבר חתוך ופרוס לפני צלייתו, ובכבד חתוכה סגי⁹. ואין הערתנו נוגעת כי אם לגבי כבדי העופות שמחמת קטנם, אין צורך לחתכם כלל כדי להגישם לאכילה.

6 דקס"ד לומר דדוקא ריבוי הדם שבכבד בהמה שמפונותיו גסים בעינן שתי וערב, אך כתב הב"י בסוף סעי' ג דדוחק הוא, וגם לא נשתמט חד מרבוותא ליפלא בהכי, ואדרבה רבינו יונה כתב להדיא שגם בעוף בעינן חיתוך. וראה מה שהאר"י הב"י (שם) בביאור שיטת בעל העיטור שהביא הטור שם, דנראה מדבריו דכבד עוף קיל טפי, וכתב דהוא ס"ל דא"צ נקיבה לצלי כלל, עיי"ש. וראה מסקנת הט"ז (סק"ב) מהלך אחר בדבריו לענין נקיבת המרה דמהני רק בעוף, אך זאת לאו משום קולתו של כבד עוף מכבד של בהמה, אלא כיון שבאופן טכני משום גודלו של כבד הבהמה, לא תועיל הסרת המרה בבהמה, כיון שתפקידה לגרום לקריעה של מספר סמפונות, ובבהמה יש הרבה יותר מכך לאורכו ולרובו ודו"ק, גם מש"כ הט"ז בתחילת דבריו שם שראוי להחמיר עכ"פ לעשות נקבים גם בכבד של עוף, אין כוונתו לומר שכבד עוף הינו רק בבחינת ראוי להחמיר ולא מן הדין, אלא כוונתו שמ"מ לא די בנטילת המרה ואילו נקיבה בסכין עדיפא טפי, וראה להלן הערה 9, מה שחלקו הט"ז והש"ך אי נטילת המרה עדיפא או נקיבה בסכין.

7 כ"כ הב"י (שם) בשם רבינו יונה, וסיים דראוי לעשות כן לכתחילה, והעתיקו הט"ז (סק"ב). וראה ביש"ש (פכ"ה סי' נד) דאפילו בדיעבד אסור אם לא חתך את שני החלקים. אך אליבא דאמת לא נעתקו דבריו מדברי המחבר והרמ"א ש"ך, וגם לעומתם ראה בבית לחם יהודה (סק"ג) וערוה"ש (סי"ז) שכתבו שלא ראו שנוהגים כן.

8 ותירוצו נוסף מרגלא בפיימהו של הרבה מהם, שהדבר קשה מאד לביצוע, וגם יגרום לייקור מחיר הכבד, אך לדעתי אם ידרוש זאת הציבור ימצא תיכף הפתרון הקל והמתאים, כדמות מכונה מיוחדת לכך וכדו', או אפילו אם ירגילו את הגויים העוסקים במלאכה לשסע את הכבד בעת הפרדתם אותו משאר האיברים הפנימיים. וכבר שמעתי מן המהדרין בכך שאין הדבר כמעט ומוסיף זמן או כסף.

9 כמבואר להדיא בדברי הרמ"א סו"ס א' בשם רבינו ירוחם.

10 לא ידעתי שיחם זה מהו כלל, לו יהא כדבריהם, וכי שריטות ופגימות אלו קורעות את הכבד או את הסמפונות שבו, אמאי לא נמצא חד מהראשונים והאחרונים שיתנו עצה זו להשריטם מבחוץ, זאת למרות שנתנו כו"כ עצות נוספות על המבוארות בגמ', ועל כרחך תענה ותאמר, כי אין בטענה זו כלום. וראה זה גם מצאתי מפורש בספר עצי העולה על הלכות מליחה (כלל טו אות א) שכתב דהא דמהני קריעת הכבד קצת בנטילת המרה [כמבואר בהמשך] זה דווקא התם במקום שהקוננות מחוברות וכו', אבל במקום אחר בעינן שתי וערב ממש ותו לא יועיל ולא מידי.

11 גם צריך לידע מאי משמע מרוסק, שאם רק יפרדו שני חלקיו במקום החיבור האמצעי לכאורה לא יועיל כלל, שכבר כתב הב"י דבעינן שתי וערב בכל חלק בפנ"ע, ולכאורה אין תועלת בהפרדתם בלבד.

12 כתב הרמ"א בסעי' א' ואם מנקבה הרבה פעמים בסכין הוי כקריעת שתי וערב, וכן אם נטל משם המרה וחתכת

וכן נפסק להלכה¹³, ובזה נחלקו המקילים ונשגב מבינתי להבין מאי משמע על פי רוב, דאי משום שע"פ רוב נחתך מהכבד, לכך נאמר שבכולם נחתך, הרי מלבד שלהלכה אין בזה היתר משום רוב, וכמבואר בהערה¹⁵. ואם כיוונתם דהמיעוט שלא נחתך הינו בטל ברוב,

בשר מן הכבד דאפשר לדם לזוב משם. וראה ט"ז (סק"ב) דנראה שנקיבה בסכין מועילה יותר מנטילת המרה, וגם זה יועיל לדבריו רק בצלי שלא ע"מ לבשל, אבל הש"ך חלק עליו בדיוק להיפך, וס"ל (סק"ג) דנקיבה מהני רק בדיעבד, ואילו נטילת המרה כתב (סק"ד) דמהני אף לכתחילה, ואף לבשלו אח"כ. וראה בפרמ"ג על הט"ז וחור"ד (חידושים סק"ב) וכף החיים (סק"ח) ויד יהודה דכן המנהג לכתחילה.

13 בתורת חטאת (כלל כד דין 1) ובדרכי משה ריש הסימן כאן, הביאו בשם המהר"א, וז"ל 'הנשים בארצותינו אין נוהגים לחתוך שתי וערב אפילו רוצים לבשלו אח"כ, ואפשר שסומכות אמה שרגלין בכל פעם שרוצין לצלותה ליטול ולחתוך ממנה גידין וקנוקנות באותה צד שהמרה תלויה בו, וחותרין בשר הכבד עמהם, ואפשר לצאת דרך אותו חתך, עכ"ל. ואם שבדברי הרמ"א אינו מבואר כל האריכות הו, הוסיף הש"ך ועשה כלומר וציטט לשונו דהמהר"א. וכן ביאר בפרמ"ג את כוונתו בהכלומר שעשה. וראה בחכמ"א (כלל לא סעיף 1).

ושמעתי שיש הנתלים בדברי הפרמ"ג (משב"ז סק"ב) שכתב שהמנהג כהרמ"א, דאף לבשלו אחר צליה די בנטילת המרה, וז"ל 'ומ"מ המנהג כרמ"א דאף לבשלו אחר צלייתו די בנטילת המרה משם, משא"כ כבד של בהמה ודאי אין די בנטילת המרה, וכו', עכ"ל, ומדייקים בדבריו שכתב נטילת המרה ותו לא, וזה אינו דיוק כלל, כיון שעיקר כוונתו לומר שם דא"צ שתי וערב או להוסיף נקיבת סכין נמי כמשמעות הט"ז שכתבתי לעיל דס"ל דלא די בנטילת המרה, ואילו לא נחית הפרמ"ג שם לפרוט כיצד דינו של נטילת המרה כלל, ויגיד עליו ריעו שבשפתי דעת (סק"ד) בדעת הש"ך דמועיל נטילת המרה, פירט הפרמ"ג וכתב 'דעבי לחתוך קצת מבשר הכבד עמו' עכ"ל, ופשוט הוא וראה גם שכ"כ בדברי סופרים (עמ"ד סק"ע).

גם יש אומרים שבדברי הכף החיים (סק"ד) נמי משמע דדי בנטילת המרה לבדה, וגם שם פשוט למעיין שכוונתו לאפוקי משתי וערב, וכשכתב דדי בנטילת המרה כתב 'כמש"כ בסק"י, ושם נתבארה ליקוטו של דעות המתירים בזה, אבל הנם מציריכים גם נטילת חתיכה מן הכבד, ופשוט.

וראה בט"ז (סק"ב) דפשיטא ליה דזה מהני רק בכבד של עוף, וזאת לא בגלל שעוף קיל טפי, שהרי כמבואר לעיל זה אינו, אלא שבבהמה יש שיעור גדול בין חתיכות המרה לשאר הכבד ולא מהני, נאבל בלא"ה בכבד בהמה א"צ לכך כיון שמלבד החלק שמורידים ממנו משום הניקור דהוי כבר בבחינת כבד שנחתכה, גם מחמת גדלו פורסים אותו במילא לחתיכות והוי שפיר כשתי וערב]. והסכימו האחרונים לדברי הט"ז אך ראה כף החיים (סק"י).

14 שמעתי מהגה"צ רח"פ הורוויץ שליט"א מארה"ק שאם מסירים המרה במקצועיות הנצרכת, א"א שינטל חלק מהכבד בהסרת המרה, ואין ממש בדברי האומרים שבדרך כלל ניטל ממנו חלק. וכן שמעתי מהרה"ג מאיר יוסף רובין שליט"א (דומ"ץ רחמיסטריווקא) שעמד שעות רבות בבית השחיטה ועברו תחת עיניו מאות רבות של כבדים, ומעטים מאד מהם ניטל חלק מהם בעת נטילת המרה, ובס"ד ביום י"ט בתמוז שנת תשע"א ביקרתי בבית השחיטה המהודרת, והתלוויתי להגאון רבי אשר עקשטיין שליט"א בסיורו שם, ובדקנו כמה עשרות רבות של כבדים, ונוכחנו לדעת שאם אכן אמת נכון הדבר שיש כבדים המרוסקים, או כאלה שבהסרת המרה נחסר מהכבד חתיכה, אבל עדיין ישנו אחוז גדול של כבדים הנתירים שלמים לגמרי בלא שום חריץ ונקב כלל, ואמר לי הגאון הני"ל שאפשר לומר שלערך אחד מחמשה הינו שלם ממש, והודה לי הגאון הני"ל שיש לתקן הדבר הזה.

15 יודעים דברי הרשב"א בחולין לאחר מסקנת הסוגיא בדף יב. דאזלינן בתר רובא, וז"ל 'זמיהו הנ"מ היכא דמיעוטא ורובא תרוויהו תליא במעשה, וכל שכן ברובא דלא תליא במעשה ומיעוטא תליא במעשה, אבל ברובא דתליא במעשה ומיעוטא לא תליא במעשה, שבקינן רובא דתליא במעשה, וכו', ומילתא דהוי ממילא שכיחא טפי מרובה דתלוי במעשה, עכ"ד. וכ"כ הרמב"ן והר"ן וראייתם מסוגיא מפורשת בכורות יט.:

והדוגמא למעשה בזה היא המובאת בט"ז בס"ט (סק"כ ד) באותה אשה ששכחה אם מלחה הבשר או לא, והט"ז באחד מצירופיו כתב דאזלינן בתר רובא, וסתם עליו הש"ך בנקוה"כ דכה"ג לא מקרי רוב ולא פירש. והבינת אדם (שער רוב וחזקה סי' 1) ביאר דעת הש"ך משום הרשב"א הני"ל, דרוב פעמים מולחת, הוי רוב התלוי במעשה, ומיעוט אינה מולחת, הוי מאליו, ובכה"ג לא אזלינן לקולא כלל. וראה ביד אברהם עה"ט"ז (שם) שנטה לבאר את דברי הט"ז דבאיסור דרבנן כה"ג בדם שבשלו ומלחו יש להקל. נמצאנו למדים שחלקו הפוסקים בד"ן זה ודעת הש"ך לכאורה להחמיר אף באיסור דרבנן.

ואל תטעה בה דקיי"ל כהט"ז למעשה בדינא דאותה אשה, כמבואר בבאה"ט (סק"ל ג) בשם הפר"ח, דראה פתחי

וכי שמכינן לכתחילה על ביטול ברוב¹⁶. צורך בכך, כיון דבעת שמסירים את המרה, אבל יש המסכימים לכך שהמציאות היא נחתך גיד מסוים העובר לאורכו של הכבד¹⁷, שאין נתלש חלק מהכבד, וטענתם שאכן אין ודי בכך. ולענ"ד דברים אלו הנם כנגד

תשובה (סי' קי סק"כ) שמשום אידך טעמא דמקרי ספק באיסור דרבנן קיי"ל כהט"ז ולא משום דין דרוב, דבנידון זה עדיין יש להניח דהלכה כדברי הש"ך.

ואם כנים אנחנו יש לנו לדמות נידון זה לעניינינו, שהרוב תלוי במעשה הסרת המרה, ואילו המיעוט הינו ממילא שאינו ניטל מעצמו כמובן.

ונראה דיש להחמיר כדברי הש"ך, דאף באיסור דרבנן יש להחמיר בזה, [אלא שיש אולי לערער ולומר, דדוקא בדם דעיקרו דאורייתא החמיר הש"ך, ואילו אנן בדם הכבד שהינו מדרבנן ממש, ואין עיקרו מדאורייתא כלל, כמבואר בפוסקים ע"פ דברי הגמ' בכבדא וכחל אגבי בשרא, אך לא נראה כן מדברי הבי"א דמשמע טפי דבכל איסור דרבנן יש להחמיר בזה].

שוב אמרתי בשולי הדברים לציין לדברי הרשב"א עצמו בהאי סוגיא, דף ט. (ד"ה מר סבר בחזקת איסור), דהיוצא מדבריו שם דהאי רובא הינו אסור רק מדרבנן, וא"כ היה אפשר להסכים להחמיר במילתא דרבנן, אך מ"מ אין לנו אלא את דברי הפוסקים לעיל בזה.

16 גם אולי יש לדון בזה משום חתיכה הראויה להתכבד, ושורש השאלה היא כיון דחתיכה הראויה להתכבד לא בטילה, ויש להסתפק אם כבד עוף הוא ראוי להתכבד או לא, ובקורקבן ובני מעיים מבואר במחבר ביו"ד קא (סעי' ה) שאינם ראויים להתכבד, והט"ז שם (סק"ק יא) מביא בשם הלבוש בכבדים של אוזיים שהפכו ללובן מכח השומן, חשיבי ולא בטיל, ומשמע דרק כבד של אוזיים מפותמים חשיבי, אבל סתם כבד וב"ש של עוף לא חשיבי ובטיל, וכן מבואר בפמ"ג שם ע"ש.

ובשו"ת הרמ"ז (ח"ב סי' קד) דכבד וריאה וטחול אינם בכלל מעיים דחשיבי הם. עכ"ל, גם מוכח דבזמן הש"ס נמי היה כבד, ראה לעיל ממשנה דמעילה (דף כ) כיצד אמר לו תן בשר לאורחים ונתן להם כבד וכו'. ואף שכתב ב"באר היטב" כאן (סק"ק יב) 'והכל תלוי לפי המקום והזמן', ובמדינתנו כאן אין מכבדים בכבד של עוף שלם לבד, ואם בכמה חתיכות מכבדים, מבואר בנקודות הכסף (סי' קא ע"ד הט"ז סק"ק) דאם אין מכבדין בחתיכה אחת אלא בחתיכות הרבה, כל חתיכה וחתיכה בפ"ע לא חשיבא ראויה להתכבד. וראה שו"ת חשב האפור (ח"ב סי' קמח) דכתב, דלפי סוגיא דעלמא, אשר במקום שהנקה"כ חולק על הט"ז נוהגים להורות כדעת הנה"כ, יש להורות שגם שני כבדים או שלשה שנתערבו בטלים שפיר.

ואל תאמר דע"כ לא נחלקו הט"ז עם הנקוה"כ כשהכבדים בפני עצמם אם יש להחשיבם כשהם בפני"ע, אבל כשהם יחדיו לכו"ע לא בטיל, זה אינו, כיון דכשבפני עצמו גם הט"ז מודה דבטלין כמבואר בדבריו בסי' קי סוף סק"א בענין החלחולת ודו"ק.

גם ראה מ"ש"כ בחשב האפור (שם) 'והתבוננתי, דבנידון דידן גם הט"ז מודה שאין כאן דין ראוי להתכבד, כי לא אמר דבריו אלא בהני חתיכות מטוגנות של עור אוח, אשר חשיבותן דוקא בקטנותן, ואם העור גדול אינו ראוי לכיבוד וצריכים דוקא לחתכו לחתיכות קטנות, אבל דברים קטנים שאינם ראויים להתכבד שיהי' להם דין ראוי להתכבד מחמת ריבויים, זה לא שמענו מדברי הט"ז, וסתמו כפירושו שאין בזה דין ראוי להתכבד, עכ"ל. ונראין דבריו.

ודע דכל הני"ל אינו אלא בהניח דהכבד מחמת שכולו דם, לא מקרי איסור בלוע, [והשווה בזה את פלוגתת האחרונים בדין גבינה של עכו"ם בט"ז קא סק"ד], וגם בזה יש לעיין טפי, שאין נראה לומר כלל, אלא לחושבו כאיסור בלוע ותו לא היו חה"ל, וכדין שאר חתיכה הבלועה מדם המבוארת שם ברמ"א סעי' א.

17 ודבריהם מבוססים על קושית הדברי סופרים (סק"ק יח) וז"ל 'לכאורה קשה שהרי נתבאר בשם רבינו יונה שבכבד של עוף שהוא חלוק לשנים צריך לחתוך כל חלק מהם, וא"כ איך מהני נטילת המרה אפילו לכתחילה, הרי המרה מחוברת רק בחלק אחד של הכבד, ואיך מועלת נטילת המרה לחלק השני, ואף שבב"י משמע דבדיעבד סגי בצד אחד, מ"מ הרי לכתחלה צריך מב' צדדים, ורמ"א מתיר נטילת המרה אפילו לכתחלה וכמ"ש הש"ך, וי"ל דבמקום חיבור המרה לכבד עובר גיד אחד שהוא עובר בשני חלקי הכבד והמרה מחוברת לאותו גיד, [ובכבד יש חריץ שבתוכו עובר אותו גיד והוא נראה מבחיץ] וכשנטל הכבד נקרע אותו גיד שעובר בשני החלקים, והדם משני החלקים, יוצא דרך אותו גיד והוא כוונת מהרא"י שנטל הגידין והקנוקנות שבאותו צד שהמרה תלוי בו, ולכן סתם רמ"א וכתב סתמא שנטל הכבד וקצת בשר עמה ולא הזכיר הגידים והקנוקנות, משום שלעולם כשנטל הכבד וקצת בשר עמה ממילא נוטל עמה גם הכבד/ עכתו"ד. והשווה זאת עם מה שהבאתי לעיל בהערה 10 בשם ספר עצי העולה שנטילה קטנה זו אינה מועילה כי אם במקום המרה דווקא, שאל"כ בעיני שתי וערב ממש.

ועל יסוד דבריו אלו שמעתי שיש הטוענים שהמציאות היא שבנטילת המרה לבדה נפצע אותו גיד העובר דרך כל הכבד ותו אין צורך בנטילת חלק מהכבד.

המבואר בסתימת מקור דברי הרמ"א ונו"כ¹⁸, ומי זה שיהי' לומר כי כיום הננו בקיאין טפי מהמבואר בשו"ע.

והנותר לכדי צירופא היא דעת הסוברים דכשצולין את הכבוד לא בעינן קריעת שתי וערב, ואף כשמבשלו אח"כ¹⁹, אבל כמבואר בהערה, דבריהם הינם מחודשים במקורות דברי הפוסקים²⁰, וכן חלקו עליהם כל גדולי

האחרונים²¹.

וצידוד נוסף יש בקצת מן המקומות, במה שאנכי הצעיר מצאתי מצדדים דהא דבעינן קריעת שתי וערב בצלי כשבא לבשלו, ה"מ כשצולהו חצי צלייתו כמבואר בשו"ע²², אבל כשצולהו כל צלייתו, א"צ קריעת שתי וערב כלל²³, וא"כ במקומות שנעשית בהם צליית

18 שכתב שאין החתיכה מהכבד ניטלת מעצמה, ובעינן לעשות נטילה זו חוץ מנטילת המרה והקנקנות, וכדברי הפרמ"ג שהבאתי לעיל בזה.

ותו הלא כל שיטת הרבינו יונה דבעינן חתיכת שתי וערב אינה מוכרת בשתי וערב, ואף יש הסוברים שאין להחמיר כדבריו כלל וכ"כ לעיל, ואין לומר שחומרא זו תביא לידי קולא, ולא ילמד המפורש בדברי הרמ"א מן הסתום בדברי רבינו יונה.

ואדרבה דווקא מקושיהם זו המוכיחה שאין אנו מבינין דיו את דברי הפוסקים שדי בנטילת המרה, מוכרח שיש לעשותה בדיוק כפי שפירשהו ובלא שום שינוי כלל, שהרי אין לך בה אלא חידושה.

19 כן מבואר בדברי הט"ז (סק"ה) שהקשה לסתירת הרמ"א מסעי' א שדן בדיני הקריעה שתי וערב כיצד תיעשה, ושוב כתב בסעי' ג שאין צריך לקרוע לצלי, וכתב דאין לחלק בין בא לאכלו צלי או לבשלו אח"כ, כיון דדיוק לשון הרמ"א בסעי' א משמע דאיירי כשאינו הולך לבשלו, ותי' דבסעיף א' איירי לדעת הסוברים דבעינן שתי וערב בצליה, ושוב בסעי' ג כתב לפי המנהג דא"צ צליה, עכ"ד. וע"כ לפי"ד איירי הרמ"א בסעי' ג גם בהולך לבשלו, וכ"כ הברוך טעם בהגהותיו על הנובי"י (מהדו"ת סי' מ), וכן האריך הערוך השלחן (סי"ז) וסיים 'ואנחנו סומכים על הסוברים דלצלי אין צריכים כלום אפילו כשמבשלים אח"כ'.

והאמת תיאמר דלדעת הרי"ף נראה מדברי הר"ן שהביא הבי" בתחילת סעי' א, והרשב"א שהביא הבי" בסוף סעי' ג [בתוה"ב וראה גם בדבריו עה"ש קי"א ע"א להדיא כן] נמי מוכח, דכתב דלכך לא הזכירו בדבריהם את דין שתי וערב, כיון דכל הסוגיא אינה אלא במליחה ואילו בצליה א"צ שתי וערב כלל, וא"כ מוכח דאף בלא לבשלו א"צ שתי וערב, דאל"כ היה להם להזכירו משום המבשל לאחר צליה, וכן הביא בכנה"ג (הגב"י ס"ק לו) בשם סה"ת. אבל אנן לא קיי"ל כדבריהם וכמב' באריכות בב"י.

20 שהרי הרמ"א מקורו בדרכי משה מהאיסור והיתר, ושם בפנים מבואר להדיא דטעמא דהיתרא דצלי הינו משום דם שלא פירש, וכמבואר באריכות בהע' 5.

21 מנחת יעקב כלל כד (ס"ק יז), פרמ"ג (על הט"ז הנ"ל), ומשמעות הגר"א ע"ד הרמ"א (בסעי' ג) שפירש היתרא דצלי משום דם שלא פירש, ודו"ק.

22 כן מבואר בדין צליה דשאר בשר בסי' עב (ס"ב וסעי' ה ברמ"א), וכמבואר שם ובטור (סו"ס סט) דלאחמ"כ אפשר לבשלו, דקיי"ל שבוה יוצא כל הדם, ולכן כאן דהכבד מרובה בדמים נסתפק הש"ך (סק"ב) אם שיעורו כשאר בשר, אבל הכריע לקולא מסתימת לשון הרמ"א, וראה דברי סופרים (עמק דבר ס"ק נב).

23 ראה בסוף דברי הברוך טעם (על הנובי"י שהבאתי לעיל) דכתב, וז"ל 'ובכל הג' סעיפים שבוה בעטרת זהב, לא נזכר כלל לחלק בין לאכלו צלי או לבשלו אח"כ, אלא דלאכלו צלי די אף כשלא נצלה כל צרכו, ולבשל אח"כ צריך שיהיה צלוי כל צרכו, ומה שלא יצא בצליית כל צרכו נתקשה בתוך הכבד, ולא יצא עוד ע"י הבישול' עכ"ל.

והנה יגנתי ולא מצאתי את דיוקו בדברי הלבוש, דודאי מה שנקט שם בסעי' א לענין בישול אחר צליה דבעינן שתהא ראויה לאכילה, כוונתו ללשון הרמ"א שפירשו הש"ך דהיינו חצי צלייתו ותו לא, ולא להצריך כל צרכו, ומה שהשמיט הלבוש לשון זה בסעי' ג לענין צליה גרידא, פשוט הוא דלענין לאכלו צלי די אפילו בכל שהוא, דמה שפירש יצא ומה שלא פירש שרי ודו"ק.

ברם כדבריו מצאתי גדול ממלל להלכה הגר"מ באנעט בספרו ברית מלח שעמד בדבריו (כלל לא ספ"ה) כשדן בקושיית האחרונים [הגרע"א על הרמ"א בשם האיסור והיתר שם ושו"ת נוב"י מהדו"ת סי' מ] על סתירת דברי הרמ"א, שבסעי' ג התיר לאכלו צלי בלא חיתוך כלל, ע"כ דס"ל דהדם שבסמפונות מישב שייב על ידי הצליה, שהרי אין בו היתר משום דם שפירש, וא"כ נראה מזה דהחיתוך שהצריך בסעי' א כשרוצה לבשלו הינו משום ריבוי הדם שבצלי, הינו דם שלא פירש, אבל לבשלו יש לחתכו שתי וערב, וא"כ כיצד כתב הרמ"א דאם לא קרעו יכול להסיר את הסמפונות לאחר הצליה ולבשלו, הלא לאו משום סמפונות אייתנין עלה כלל, ולכאורה אחז הרמ"א תרי קולי אהדדי, והגרע"א נשאר בצ"ע, וראה חידושו

הכבד כל צרכה²⁴, יש לצדד להוסיף היתר זה.

ולענ"ד עדי הגיענו לכאן, משנה ראשונה לא זזה ממקומה, ולכתחילה יש להצריך לחתוך את הכבד שתי וערב בשני חלקיו²⁵, או עכ"פ להקפיד להסיר את המרה בהקפדה שניטל עמה חלק מהכבד, וכך אכן נוהגים בכמה קהילות קדושות בכאן וברוב בתי השחיטה באר"ק, ובמעט רצון טוב ימצא הפתרון הטכני לביצוע הדבר, וכשאר הידורים רבים שאט אט נכנסים לסטנדרט בבתי שחיטה ואטליזים רבים כאן.

ולעת עתה הקונה כבד צלוי בסתם, עצתינו בתרתי, או שיסיר ממנו את הסמפונות קודם שיבשלו²⁶, או שיאכלנו צלוי ולא יבשלו כלל,

דכה"ג שרי בשופי, וכן שמעתי שנוהגין המדקדים.

ובדיעבד שלא נאמר שאוכלים ישראל ח"ו איסור דם ממש, נסמוך על שיטת המקילים בצלי, ובפרט אם הוא צלוי כל צרכו. אבל זה ודאי דכל רואיה יגידון דדוקא בימיהם שהעוני האמיר וכיוצ"ב ודחוקין היו עמך ישראל, היה צורך לצדד כהנ"ל, ומשא"כ בימינו אנו דאכשר דרא ויד ישראל תקיפה לתקן תקנות שונות, בודאי מן הראוי יהיה לתקן גם ענין חשוב זה, ומי יתן וראיתי בתקנתם של כל ישראל בזה, כפי שאכן ראינו שתיקנו בבית השחיטה המהודרת שבק"י לאחר ביקורינו שם, ושהסכנו את תשומת לב הרב המכשיר דשם, הגאון רבי געציל בערקוויטש שליט"א.

הנפלא של הנוב"י ליישב זאת, ומה שהקשה עליו בהגהות הברוך טעם (שם).

ותירץ הגר"מ בנעט זצ"ל דבסעי' א איירי בחצי צלייתו כדרך הצולים כשכדעתם לבשלו אח"כ, ולכן אינו מועיל לסמפונות אבל מ"מ יכול להסירם לאחמ"כ, אבל בסעי' ג מיירי שצלאו כל צרכו כדרך הצולים כשאין דעתם לבשל לאחמ"כ, וצליה זו מועלת גם לסמפונות. וביאר עוד שם דלכן נקט הרמ"א דין קריעה בסעי' א משום דאירי בחצי צלייתו, אבל בכל צלייתו כתב בסעי' ג דלא בעינן שתי וערב, ונראה בדבריו שם דאף בלא לבשלו אח"כ שרי כשצוליהו כל צלייתו. נמצא שאין עיקר הדבר תלוי בצלי גרידא או בכישול אחר צליה, כי אם בחצי צלייתו או בכל צלייתו, ולאחר כל צלייתו שפיר דמי ואפילו לבשלו אח"כ.

24 ראה השיעור בזה בט"ז (ס"ו סט) בשם הגש"ד, שבשל הנשים שאינן בקיאות מהו חצי או שליש בישול, נוהגין לצלותו כל כך עד שיתייבש מבחוץ שאז ודאי זכ כל דמו, וסיים בט"ז (שם) דכן ראוי לנהוג לצאת ידי כל הדיעות. והנה נראה שינויים גדולים ברמת הצליה מאטליז אחד למשנהו, ויש מהם שקרוב מאד לומר ששיעור הצליה בהם הינו ככלל זה, אבל ישנם שלא, וכל אחד יבדוק באטליזו.

25 הנה יש לי עוד מקום עיון בזה להמהדרין החותכים את הכבד שתי וערב, הלא כיון שהכבדים נשרים ומודחים במים מיד לאחר הסרתם בבית השחיטה, הרי שחתכת שתי וערב זו דינה כדין המבואר בס"י סט סעי' א שאם חזר ונתח את החתיכה לאחר ההדחה הוי כאילו לא הודחה כלל, וצריך לחזור ולהדחים, ומקורו מדברי המרדכי, אלא שלא מצאתי כעת מי שמעתיק דין זה לענין הדחה שקודם צליה בס"י עו, ואולי יש לומר דכיון דדין הדחה דין לפני צליה אינה אלא משום חומרא דחיישינן לדעת הרמב"ן, ובדיעבד שרי בלא הדחה וכמבואר שם בס"י עו סוסעי' א, אולי אין להחמיר את חומרת המרדכי הנ"ל. וא"כ ה"ה בענינינו שהכבד עומד לצליה א"צ להדיחו שוב, וצ"ע.

ומידי דברי בענין הדחה דכבד, אדברה בענין ההדחה שאחר הצליה דכמבואר בס"י עו בש"ך (ס"ק טו) שם בענין להדיחו ג"פ, ועל המהרש"ל שכתב שדי בהדחה אחת כתב הש"ך 'ואיני יודע איך מלאו ליבו לחלוק על הפוסקים הקדמונים בסברא בעלמא בלי ראייה ברורה ובפרט להקל'.

ולכאורה פשוט הדבר דה"ה לאחר צלית הכבד נמי בעינן להדיחו ג"פ, ואם שאינו מפורש כן בדברי הש"ך בס"י עג, מ"מ כבר העתיקן כן הפרמ"ג (שפ"ד סק"ה) להלכה בשם התו"ח והמנח"י, עיי"ש.

וממש לפלא היה בעיני מש"כ בשו"ת אגורה באהלך (ח"ב שיוצ"ל לאחרונה), ושם כתב (סי' קמג אות ב) לשואל שם, שתמה על דין הדחת כבד ג"פ שאינו נהוג ואינו מוזכר בהלכה, וכותב לו הגאון המחבר זצ"ל שם, דאכן כיון דלא הוזכר דין זה על כרחן שאינו נוהג, והוסיף שם אף טעם לחלק ולומר דכל דין הדחה אחר צליה ג"פ הינו משום גזירה אטו מליחה, וא"כ בכבד שאינו נמלח אף פעם אלא תמיד בצליה א"צ להדיחו ג"פ, וצ"ע מאד שנתעלמו ממנו דברי הפרמ"ג והמנח"י שהצריכו בפירוש ג"פ הדחה.

26 כמבואר ברמ"א סעי' א בשם האיסור והיתר, ואף שהקשה הגרע"א על דבריו שם קושי' אלימתא ונשאר בצ"ע, ראה נוב"י מה שתירץ בזה, ועיי' לעיל הע' 23, מ"מ אין לנו מסתימת דברי הרמ"א למעשה.